

Terra terrorium

Як Україні вберегтися від дій екстремістів у кризовий час?

Віктор КАСПРУК, політолог

ОСОБЛИВОСТІ

Характерною рисою сучасного тероризму є кількісне зростання злочинів на тлі цинічності та жорстокості їх скоєння. Жертвами терористів найчастіше стають люди, які не мають стосунку до конкретних політичних подій. Визначальну роль для терористів відіграє такий чинник, як знечинення людського життя у свідомості людей, що беруть безпосередню участь у війнах і збройних конфліктах. Три-

вожним симптомом підвищення небезпеки тероризму стало звернення терористів до нетрадиційних засобів насильницького впливу на значні скупчення людей. Поширюється тенденція зміни цільових установок терористів: вчинення терористичних актів не супроводжується висуванням політичних вимог і взяттям на себе відповідальності за скоєні злочини. Мета терористів – завдати якнайбільшої шкоди, попри людські жертви, посіяти в суспільстві паніку, викликати в людей зневіру в здатності влади контролювати ситу-

ацію, порушити спокійне і безпечне життя громадян.

Різні способи терористичної діяльності застосовуються як для дестабілізації суспільно-політичної ситуації, так і для тиску на органи державної влади або на політичних противників. Це робиться з метою досягнення поступок на користь терористів, а також для усунення осіб, які займаються антитерористичною діяльністю. Акції терористичних організацій чиняться не тільки з метою загострення і дестабілізації обстановки у певному регіоні світу, а й для захоплення

влади, територіального переділу, насильницької зміни конституційного ладу.

Терористичні організації дедалі частіше мають своїх духовних наставників, володіють власною ідеологією і стратегією дій, складною організаційною структурою, підтримуються багатими покровителями і спонсорами. Тому не випадково, що навіть загальне поняття тероризму нерідко набуває політичного забарвлення.

Тероризм – це складне й багатовимірне явище, що перетворилося на глобальну проблему для людства. Тероризм

зазіхає на блага, суспільні настанови, погляди, соціальні цінності, що охороняються законом. Він підриває основи міжнародних відносин і становить велику небезпеку для всього світу. Він дістає вияв в організації та здійсненні терористичних актів проти громадян та майна країни з метою залякування її населення, державних, політичних, громадських, релігійних діячів, діячів культури, окремих соціальних груп або державної влади, здобуття різних вигод чи переваг, прийняття незаконних рішень, заподіяння шкоди, а також і помсти.

Сучасний тероризм зумовлений процесами глобалізації, суперечностями сучасного етапу глобального розвитку, пов'язаний зі світовою економічною кризою. Дедалі помітнішою є тенденція зрощування кримінального тероризму з політичним, національним та релігійним. Керівники терористичних угруповань, окрім національних, релігійних, територіальних, політич-

них цілей, діють задля забезпечення матеріальних вигод, доступу до влади для перерозподілу матеріальних і державних цінностей.

На жаль, соціально-політичні умови для зростання кількості терористичних проявів виникли і в сучасній Україні. До внутрішніх причин їх загострення можуть бути віднесені: боротьба за переділ власності і політичну владу, за зміну державно-правового статусу окремих регіонів України, певні міжетнічні суперечності, ідеологічний розкол та криміналізація суспільства, зростання організованої злочинності і корупції, цілеспрямоване створення вогнищ сепаратизму із-за кордону. Події останніх років у Криму свідчать про те, що тероризм перетворився на загрозу не лише національній безпеці України, а й також її територіальній цілісності.

ІНСТРУМЕНТИ

Якщо проаналізувати терористичні загрози останніх десятиліть, то можна побачити, що більшість із них надходить для Європи з Близького Сходу. На сьогодні «Аль-Каїда» залишається каталізатором діяльності ісламських повстанців. Основною метою цієї організації є запобігання формуванню міжнародної коаліції проти неї, «вибиття» Заходу з мусульманських земель, повалення незаконно, на її думку, сформованих держав і створення нового мусульманського Халіфату, який трансформує міжнародний баланс сил на її користь.

Можна сказати, що після грандіозних терактів 11 вересня 2001 року й американського вторгнення до Афганістану Сполучені Штати вдалися до практики «нетрадиційних бойових дій». Це вимагає застосування Америкою найсучасніших видів зброї та обладнання для спостереження в спеціальних операціях з ліквідації загрози, що йде від «Аль-Каїди». Але якщо ісламські терористи навчилися обертати на свою користь переваги, що їх дає відкритість глобалізації, то і відповідь на ці виклики також має бути глобальною.

Нові зусилля в поєднанні з новою тактикою почали давати позитивні результати, особливо в Саудівській Аравії – стосовно терористичної групи, відомої як «Аль-Каїда» на Аравій-

сському півострові. Останнім часом досягнуто певних успіхів щодо «Аль-Каїди» в Іраку. І хоча загроза повністю не зникла, реальні можливості для «терористичного інтернаціоналу» стали потенційно меншими, ніж кілька років тому. Водночас «Аль-Каїда» також продемонструвала здатність до регенерації, перегрупувалась і намагається пристосовуватися до нових для себе умов.

Часто виникає симбіоз таких абсолютно різнорідних і протиприродних сил, як, наприклад, ісламські екстремісти і західні демократії (прикладом чого може бути процес відокремлення Косово від Сербії), де кожна сторона відповідно до своїх цілей бере участь у свого роду розподілі функцій та взятих на себе повноважень у чітко скоординованому процесі. Сьогодні багато хто не хоче зрозуміти, що загравання з міжнародним тероризмом (як це робить Росія із ХАМАСом) та спроби використати його у власних інтересах здатні спричинити серйозні прорахунки й проблеми в перспективі.

Міжетнічні збройні конфлікти або конфлікти між владою і терористичними за своєю суттю збройними угрупованнями та організаціями – це ефективний спосіб дестабілізації обстановки в низці регіонів країн, що були частиною колишнього СРСР. Що продемонструвало відторгнення грузинських територій Південної Осетії та Абхазії від Грузії у 2008 році. Існує також чимало прикладів того, як недоброзичливіці української державності намагаються використати внутрішньополітичну боротьбу в Україні як привід для впливу на внутрішньоукраїнські події. У цьому контексті намагання проросійських сил у Криму якомога більше напружувати ситуацію на півострові і постійні політичні мантри високопоставлених політичних зайд із Росії, що Крим – це територія Російської Федерації, дуже схожі на терористичні інструменти, за допомогою яких здійснюються спроби відірвати від України цю українську територію.

За українських реалій терористичні інструменти – це проникнення в суспільні та державні політичні, економічні й силові структури, створення під прикриттям своїх агентів в органах

влади розгалужених мереж центрів політичного, економічного, релігійного та культурного впливу, що ведуть неприховану терористичну діяльність з метою знищення державності України. Очевидно, що міжнародний тероризм є інструментом глобальної політики. Так за минулих часів в СРСР спецслужби під виглядом борців за мир і комунізм готували терористичні групи, які мали на меті усунути законне керівництво у своїх країнах.

ДИСБАЛАНС У СИСТЕМІ НАЦБЕЗПЕКИ

Дисбаланс у системі національної безпеки України – це відверте ігнорування не лише дії економічних законів з боку тих, хто тримає владу над Україною, а й соціального чинника, що здатен об'єднати Україну. Адже сьогодні тільки лінивий не говорить про роз'єднання України та конфліктне існування «двох держав» в одній. На жаль, це так і є. Впродовж останніх 17 років одним з найбільш непростих для дер-

жави питань є те, як ліквідувати наявну ідеологічну, культурну і мовну прірву між заходом і сходом. І чи можливо взагалі щось змінити?

Утім, коли говорити про роз'єднання, передусім слід визначити, що саме роз'єдне. Адже коли одна частина України тягне державу в бік Москви, а друга – у бік Заходу, то про такі речі, як цивілізованість, ефективність державного управління, впровадження якісної та збалансованої державної політики залишається тільки мріяти. Якби в Україні еліта (чи радше ті, хто намагається себе за неї видати) була більш інтелектуальною та освіченою, питання можна було б розв'язати майже без проблем: кілька історичних паралелей, узагальнення та виокремлення основного чинника, популяризація його опису для полегшення сприйняття електоратом.

Однак саме відсутність ідеології та державної пропаганди модерної українськості України і небажання по-

літичних та економічних еліт зменшити соціальну й економічну прірву між населенням сходу і заходу є тими збудувальними чинниками, що перешкоджають реальному наближенню до об'єднання. Можна сказати і по-іншому: що може слугувати символом спільної загрози для українців? Що може бути заявлене як чинник, що є однаково неприйнятним і для старшого покоління, і для молодшого, і для інтелігенції, і для робітничого класу, і для заможних, і для бідних, для тих, хто при владі в країні, і для підлеглих цій владі?

Очевидно, що один із вирішальних чинників, який може об'єднати Україну, – це врівноваження її соціальної складової і підвищення рівня життя людей. Адже будь-які соціальні збурення на ґрунті величезної прірви між багатими і бідними, не повинні влаштовувати і тих, хто нічого не отримав від розпакування «елітами» колишньої державної

власності на свою користь, і тих, хто за останні роки здобув величезні майнові та фінансові статки й прагне їх не просто зберегти, а й передати в спадок своїм нащадкам.

Але якщо факт роз'єднання створюють політики, нацьковуючи одну половину українців на другу, то соціальну складову цього роз'єднання спровокувала корпоративна олігархія, яка не може зупинитися в розграбу-

Тривожним симптомом підвищення небезпеки тероризму стало звернення терористів до нетрадиційних засобів насильницького впливу на значні скупчення людей

ванні України. Хтось із політичних сил, що сьогодні протистоять одна одній, вважає народ засобом, хтось – метою, і ці погляди неможливо звести до купи. Проте якщо на першому етапі нагромадження капіталів керований політич-

ний хаос допомагав скоробагатакам здобувати мільйонні і мільярдні статки, то на етапі легітимізації статків така ситуація перманентної політичної та економічної нестабільності вже не може влаштовувати вітчизняних нуворишів.

Назгал спрощену схему роз'єднання українського суспільства можна описати в кількох пунктах. Це: історичні обставини; відмінність поглядів, цінностей, переконань та устремлінь; різні культурні, мовні й світоглядні особливості українського населення. Досягнення «національної синтези», про яку ще півстоліття тому писав філософ Микола Шлемкевич, потребує великого терпіння, і результати можна буде побачити лише через доволі значний проміжок часу. Адже цілком очевидно, що більшість поки що не має спільної історичної пам'яті: останню було відформатовано на сході і на півдні радянською пропагандою під комуністичні інтереси.

Об'єднати Україну реально можна тільки після досягнення пристойного рівня життя, а доти все це – не більш ніж спекуляції та емоції. Адже бідністю нікого й нічого об'єднати не можна. Якщо пригадати піраміду потреб людини, яку вивів психолог Абрахам Маслоу, то базовою потребою є матеріальне благополуччя. Економічна криза ставить навесні 2009 року перед Україною та її народом дуже багато питань. Дисбаланс у розподілі економічних благ штовхає людей на вулиці й провокує на масові протести. Тому найголовнішим завданням для нинішньої влади є усвідомити, що ж саме треба робити, аби не доводити ситуацію до краю і вберегти Україну від дій екстремістів. Адже не можна гарантувати, що в разі, якщо ситуація справді (частково чи повністю) почне виходити з-під контролю, стосовно вищих посадовців гіпотетично не повторяться дії, тожодні замаху на президента Рональда Рейгана, вбивствам прем'єр-міністра Швеції Улофа Пальме і президента Гвінеї-Бісау Жуана Бернарду Віейра.

НЕ ДОВЕСТИ ДО КРАЮ

На відміну від загрози зовнішнього тероризму, спричиненої низкою глобальних світових процесів, можливість виникнення внутрішньоукраїн-

ського екстремізму має переважно внутрішнє коріння. Адже до змішаного внутрішньо-зовнішнього екстремістського процесу можна віднести лише кримську проблему. І хоча ця проблема є дуже потужним потенційним джерелом екстремістських виступів, проте не вона становить найбільшу загрозу для України. Оскільки на сьогодні дедалі виразніше вимальовується загроза передреволюційної ситуації, у яку вже ввійдуть як її складові частини і згадана кримська проблема, і мусований та підготовуваний низкою українських політиків поділ на схід-захід, мовний, культурний та ідейно-політичний розлом.

Проте, якщо говорити про справжні чинники виникнення такої ситуації, то до них слід віднести зовсім інші речі. Передусім – те, що Українська держава як система повноважних і повноцінних інституцій фактично не відбулася. Хоча відбулася в юридичному і зовнішньополітичному (за формальними ознаками) вимірах. Не заглиблюючись у цю сферу, оскільки це дуже й дуже складна та абсолютно не розроблена тематика, зупинюся тільки на основних чинниках, які вказують на те, що це саме так.

Перше – спосіб дій Української держави. Україна в сенсі стратегічного існування все ще залишається на рівні телеомічному, себто її цілі й стратегії, її інструментальні та оперативно-виконавчі структури, що забезпечують виконання стратегій, працюють на рівні задоволення основних інстинктів та справляння життєвих потреб, що нагадує спосіб функціонування найпростіших живих організмів. Що явно демонструє найбільш відсталу з усіх можливих систем внутрішньої організації і внутрішньої складності.

Другою такою ознакою є те, що еклетично зліплена українська державна машинерія, яка в багатьох напрямках діє неадекватно, нагадує радше готичну химеру, аніж сучасне системне утворення. І саме це, а також спосіб дії, який полягає скоріше в правлінні, а не в управлінні, і призвели до того, що за останні два десятиліття українські еліти, всемірно збагачуючись і набуваючи матеріальних та нематеріальних

статків, свідомо чи несвідомо робили це за рахунок вичерпування енергії та ресурсів соціуму і ресурсів державного утворення, яке становить складний об'єкт організаційної природи, і тим самим привели як соціум, так і державне утворення до дезорганізації на межі хаосу.

Подібне мало місце в інших царинах і теренах. Як приклад можна згадати, що відбулося з більшістю радянських етносів, зокрема і з сільським населенням, на межі правління Сталіна й Хрущова. Коли повне вичерпання внутрішніх ресурсів села призвело не лише до призупинення темпів зростання радянського господарства, а й до подальшого відкату. Водночас усі, навіть надзвичайно великі, матеріальні і фінансові вливання в сільське господарство не сприяли його відновленню до самого кінця існування Радянського Союзу. Оскільки було порушено саму структуру соціуму і цілих галузей економіки.

Об'єднати Україну реально можна тільки після досягнення пристойного рівня життя, а доти все це – не більш ніж спекуляції та емоції

Отже, сьогоднішня українська система управління, яка була побудована повністю за функціональною схемою двохсотлітньої давності і вичерпала себе ще понад 50 років тому, у стратегічному сенсі є ще відсталішою – вже не на 50, а більш як на 100 років. І спричинила це тотальна економія на залученні інтелектуального ресурсу. Тим самим відбулося не лише інтелектуальне збіднення або й жебрацтво всієї державної та економічної системи, а й вичерпання внутрішнього соціально-інтелектуального ресурсу. Оскільки носії цього ресурсу голосували і голосують ногами за таку державну владу, відбуваючи або у зовнішню, або у внутрішню еміграцію, звідки повернути їх назад дуже проблематично. Яскравим прикладом є ставлення до інтелектуального ресурсу в такій окремій, але надзвичайно яскравій галузі, як створення нових систем озброєнь. Не кажучи вже про більш складні державні конструкції.

На сьогодні склалася не лише передреволюційна ситуація, а й ситуація, що не є керованою зовсім. Позаяк відсутній механізм, за допомогою якого нею можна управляти. Відтак першим і найбільш вагомим завданням – для того щоб не доводити ситуацію до краю – є створення реального і відповідального проекту сучасної системи державного управління і, як її частини, системи антикризової. Створення негайне і на найвищому професійному рівні та рівні ресурсного забезпечення. Адже ситуація погіршуватиметься і, цілком можливо, дійде краю протягом саме цього року, а за найоптимістичнішого сценарію – на початку наступного. Але тоді розрулювати її буде набагато складніше, якщо взагалі можливо в цивілізованому сенсі.

Ось чому ключовим питанням є створення Антикризового центру із залученням справді найпрофесійніших кадрів із силових структур, а також найпрофесійніших фахівців з розбудови сучасних державно-управлінських структур. Йому в разі потреби буде підпорядковано такі спеціалізовані інституції, як Антитерористичний центр СБУ, мобільні формування спецпризначення тощо. Третьою і дуже важливою ланкою є використання фахівців із досвідом розв'язання та узгодження подібних конфліктних ситуацій із залученням не лише політичних і соціальних угруповань, а й тих бізнес-структур, що мають надзвичайно великий вплив на всі процеси в Україні.

Без включення всіх згаданих учасників і створення такої структури кризову ситуацію не можна подолати в принципі. Але, крім перманентної розробки й запровадження антикризових заходів, у цей час потрібно вести «архітектурну розбудову» нової системи управління. Адже в іншому разі по закінченні цієї кризи стягнеться наступна. Без набуття динаміки не лише економічної, а й суспільної (яка, до речі, є неодмінною складовою економічної динаміки), українське суспільство вже не здатне вийти з кризової ситуації не тільки в психологічному і політичному, а й у загальносистемному сенсі.